
*V Békéscsabi na Madžarskem,
je od 2. do 4. oktobra 1985 potekala
III. MEDNARODNA ETNOGRAFSKA KONFERENCA,
posvečena preučevanju nacionalnosti.*

*V nadaljevanju objavljamo dva slovenska referata, ki obravnavata
problematiko etnologije v mestih.*

ETNOLOŠKO PREUČEVANJE NARODNOSTI V MESTNEM OKOLJU

DR. SLAVKO KREMENSEK

Potreba po preučevanju mestnega načina življenja je bila v slovenski etnologiji poudarjena pred dvema desetletjema. Od takrat je zanimanje za mestno prebivalstvo in njegov življenjski slog pomembna sestavina prizadevanja slovenskih etnologov, posebej mlajših. Tako je nastala v seminarjih Oddelka za etnologijo filozofske fakultete v Ljubljani do danes že vrsta študentskih nalog, ki obravnavajo mesta, še zlasti Ljubljano. Nekatere med njimi so bile v spopolnjeni obliki tudi objavljene. Posamične razprave so nastale zunaj seminarskih okvirov in so izšle kot samostojne publikacije. V njih je podana bolj ali manj celostna podoba nekaterih predmestnih delavskih četrti, pa tudi določenih fenomenov, npr. družabnega življenja, značilnega za zgornje družbene sloje. Etnološka problematika mestnih območjih se je že uveljavila tudi v občasnih muzejskih razstavah. Etologi so bili vključeni v študijske priprave za revitalizacijo starih mestnih jeder.

Etnološko preučevanje ljubljanskih predmestij, ki so nastajala konec preteklega stoletja in do druge svetovne vojne, vprašanja narodnosti skorajda ni odpiralo.¹ Priseljenci, ki so se z razvojem industrije, prometa in siceršnjih eksistenčnih možnosti naselili na ljubljanski mesti rob, so bili tako rekoč izključno Slovenci. Število pripadnikov drugih narodov je bilo v tedanjih ljubljanskih delavskih četrtih zanemarljivo. Etnološko zanimanje je bilo na teh območjih osredotočeno na posebnosti predmestne kulturne podobe. V ospredju so bili družbeni položaj predmestnih naseljencev, neagrarna oblika pridobivanja osnovnih življenjskih sredstev in njun vpliv na način življenja predmestnega življa. Predmestnost je bila tako v omenjenih študijah obravnavana kot ena od variant načina življenja Slovencev v zadnjem stoletju.

Podobnostim in razločkom v etničnem pogledu je bila pozornost namenjena pri etnoloških obravnavah priseljencev iz drugih jugoslovanskih republik v Ljubljano in v druga mesta po drugi svetovni

vojni.² Ker gre v teh primerih v veliki meri za manualne delavce, ki živijo po samskih domovih in v zasilnih stanovanjskih kolonijah, se socialnemu vidiku ni bilo mogoče izogniti tudi v teh študijah. Lahko bi celo rekli, da so bila v prvi vrsti socialna vprašanja spodbuda mladim slovenskim etnologom, da so se v več primerih lotili takšnih obravnav. Ne glede na pobude pa so te razprave izrazit primer etnološkega preučevanja narodov in narodnosti v urbanih središčih, ki so po večini prebivalcev ne glede na iste državne okvire in isto družbeno ureditev etnično drugačna. Izsledki teh raziskav so za problem, ki ga načenjamo, v pričujočem okviru, zelo povedni. Iz njih zremo kako pomemben je etnični vidik še danes tudi v družbeno in kulturno na videz poenotenih mestnih okoljih. Izjava smetarskega delavca pri Komunalnem podjetju Ljubljana, da bi ga v Sloveniji zadržala le smrt, učinkuje v naslovu ene od omenjenih razprav bolj kot provokacija, vendar hkrati opozarja na težavnost problema. Posebej še, ker prilagajanje drugačnemu socialnemu in etničnemu okolju ne povzroča težav le delavcem, ki prihajajo navedno s podeželja, ampak tudi tistim, ki izvirajo iz mesta. To je pokazala razprava o življenju skupine medicinskih sester, ki so prišle v Ljubljano iz Srbije.

Problem prilagajanja delavcev iz drugih etničnih območij v slovenskih mestih in industrijskih središčih je relativno nov, vsaj v primerjavi z obdobjem med obema vojnama. Zato pa smo imeli do konca prve svetovne vojne po slovenskih mestih, tako tudi v Ljubljani, neslovensko etnično manjšino, ki je v večjem delu sodila v tako imenovani družbeni vrh. Razprava o družabnem življenju v Ljubljani od začetka našega stoletja opozarja na številčno relativno skromno nemško etnično plast, ki je izoblikovala dokaj zaprto družbo, v katero je bilo težko predreti.³ Še zlasti je bil krog ljubljanskih Nemcev izoliran v družabnem pogledu; imel je svoja društva in obiskoval lastne prireditve. Živel je po svoje in se pri tem zgledoval po drugih središčih avstro-ogrske monarhije, še zlasti po Dunaju kot prestolnici.

Razmeroma precej pozornosti so v zadnjih letih mlajši slovenski etnologi posvetili problematiki slovenskega izseljenstva in zdomstva.⁴ Način življenja v mestih in industrijskih središčih je prišel v teh raziskavah, bi rekli, do polne veljave. Pripadniki slovenske narodnosti so tako kot izseljenci drugih etničnih skupin tudi na tujem obdržali nekatere značilnosti, razpoznavne prav tako v mestnih, industrijskih in rudarskih naseljih. V takšnem okolju pa so slovenski izseljenci že od začetka intenzivnejšega izseljevanja v zadnjih desetletjih preteklega stoletja v daleč največji meri iskali svojo eksistenčno podalگو. Pri tem je bilo za Slovence značilno, da so se radi naseljevali v etnično enovitem okolju in so se izogibali mešanih naselij. Tako so se v Ameriki in v evropskih državah združevali še zlasti v nekaterih mestih, v določenih četrtih in ulicah, ki so bile spričo tega večkrat označene kot »slovenske«. V doslej objavljenih razpravah so nakazani najsplošnejši obrisi etnološke problematike slovenskega izseljenstva za Združene države Amerike, Zvezno republiko Nemčijo in Francijo. V obliki muzejske razstave je bil podoben pregled opravljen za Avstralijo. Sondažno pa so bila v ome-

njenih zvezah obravnavana etnološka vprašanja današnjega življenja Slovencev v Parizu, pripadnikov treh generacij Slovencev v nekaterih mestih Združenih držav Amerike in vprašanja, ki se nanašajo na jezik in kulturo današnjih slovenskih naseljencev v Mannheimu.

Iz etnološkega zornega kota je ostal doslej tako rekoč nenačet način življenja Slovencev v velikih pa tudi manjših mestnih naseljih na obrobju slovenskega etničnega ozemlja. Gre za Trst, Gorico, Celovec, Beljak, Velikovec, Radgono, Monošter. Zato je toliko bolj pohvalno, da sta se kolegi Katalin Hirnök in Marija Kozar-Mukič ob pripravi za pričujoči posvet lotili načina življenja Slovencev v Monoštru. Takšne raziskave bodo namreč poleg drugega zelo povedne pri uredništvu načrta Način življenja Slovencev v 20. stoletju, o katerem sem govoril na prejšnji konferenci. Pri tem se bomo ukvarjali tako z avtohtonimi Slovenci, ki so ponekod iz večine postopoma postali manjšina, kakor s priseljenci iz agrarnega zaledja v novejšem času. To pa je proces, ki še kar traja. Za ponazorilo lahko navedemo pred kratkim objavljeno časniško poročilo iz Trsta, v katerem je rečeno, da »vse več slovenskega življa odhaja s tržaškega in goriškega podeželja v mesti, kjer se utaplja v asimilacijskem kotlu.«⁵

Nadalje je neprečun tudi način življenja Slovencev v mestnih središčih, ki so sicer zunaj slovenskega etničnega ozemlja, s katerimi pa so Slovenci zaradi prostorske bližine imeli intenzivne stike in kamor so se tudi priseljevali. Takšen primer je Zagreb. Posebno vlogo je kot štajersko deželno glavno mesto, torej tudi kot nekdanje upravno središče dela Slovencev, imel Gradec. In končno tudi Dunaj, za prekmurske oziroma porabske Slovence še Budimpešta, za Slovence v jugoslovanskih okvirih pa po letu 1918 Beograd. O načinu življenja zagrebških, graških, dunajskih, budimpeštanskih, beograjskih itn. Slovencev in spreminjanju njegove vsebine in oblik vemo zelo malo. Etnoloških študij na to temo nimamo. Vendar nas nekateri spominski zapisi in posamična beletristična dela opozarjajo, da utegne biti življenje pripadnikov slovenske narodnosti v omenjenih in še drugih mestih za razumevanje slovenskega etnosa v posamičnih dobah zelo zanimivo. Pri tem gre za ljudi različnih socialnih profilov in s tem za različne načine življenja ali življenjske sloge.

Razložke je mogoče najti seveda tudi v okviru nekaterih slojev, na primer med študenti. Vsekakor je preučitev življenja slovenskih študentov v univerzitetnih središčih, kot so Dunaj, Gradec, Praga in kasneje Zagreb, do ustanovitve univerze v Ljubljani in še pozneje naloga, ki jo bo treba iz etnološkega zornega kota še urediti. V teh mestih živijo oziroma so živeli uradniki in drugi razumni slovenske narodnosti, ki so lahko v raziskovalnem pogledu do določene mere dopolnilo preučevanja načina življenja neslovenskega življa na slovenskem etničnem območju. Poseben problem so seveda spet delavci, ki so se z mejnih agrarnih območij stekali v bližnja urbana središča ne glede na njihovo etnično drugačnost. Pripadniki različnih socialnih plasti so v drugačnem etničnem okolju doživljali pač različno usodo, o čemer nam na primer za Slovence v Zagrebu pripoveduje »povest iz zagrebškega življenja« Gornje mesto slovenskega pisatelja Bogomira Magajne.⁶ Kako je potekala akulturacija slovenskih delavcev v graškem predmestju, nam z zgledom svojih sloven-

skih staršev oziroma družine prikaže avstrijski pisatelj Alois Hergouth v knjigi *Mesec med jablanami*. Navedimo nekaj značilnih stavkov iz tega dela: »Oba, mati in oče, sta bila po rodu iz Spodnje Štajerske, ki je v tistih časih spadala k Avstriji... Oba je njuno kmetiško rojstvo zaznamovalo za vse življenje... Bila sta mlada in kot mnogi drugi sta se na pot odpravila peš, s seboj pa sta nesla le upanje in moč svojih rok. Gradec, mesto v najlepšem razcvetu, je imel dela za vse, ki so hoteli poprijeti... Za nas, za otroke, ki smo se tukaj rodili in odrasli, je bil od vsega začetka kraj, ki mu je veljala naša ljubezen... Tu smo se naučili jezika, ki ga je mati do konca življenja govorila okorno... Jezilo nas je, da so Moserhofgasse, ulico, v kateri smo stanovali, imenovali »slovenska gosposka ulica«... A prav zato smo čutili, da spadamo skupaj, da smo mogoče nekaj posebnega, vsekakor pa nekaj drugega. Da smo drugačni od tistih iz Münzgrabna ali iz Petrove ulice ali še celo od tistih iz mesta...« Ob vsem tem je Hergouth zapisal: »Nobena dežela ni boljša od druge, noben jezik lepši ali globlji. Nesmiselno je, biti na eno ponosen ali drugo zaničevati.«⁷

Kaže, da je iz dosedanjih raziskav in še zlasti iz nalog, ki so pred slovenskimi etnologi, razvidno, kako raznovrstna je etnološka problematika narodnosti v mestnih okoljih. Zunaj dvoma je tudi njena poučnost in prav tako potreba po njenem preučevanju, tako iz čisto strokovnih razlogov kakor tudi zavoljo ustreznega razreševanja problemov interetničnega značaja. Ti so namreč že zdavnaj doma v mestih ali še zlasti v njih.

OPOMBE:

- ¹ Slavko Kremenšek, *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem*, Ljubljana, 1970; Mojca Ravnik, Galjevica, Ljubljana 1981.
- ² Zivka Crnivec, *Kulturna podoba marginalne družbe na območju mesta Ljubljane*, Ljubljana 1975; Maja Milčinski, *Poskus prikaza življenja skupine priseljenk iz Srbije*, *Problemi*, XVIII (1980), št. 197, 75–80; Janez Fajfar, *Način življenja delavcev iz drugih republik na primeru samskega doma Splošnega gradbenega podjetja Gorenje na Bledu*, *ibid.*, 81–87; Nives Sulič, »V Sloveniji bi me zadržala le smrt!« (Način življenja smetarskih delavcev Komunalnega podjetja Ljubljana), *Problemi*, XX (1982), št. 233–4, str. 1–7.
- ³ Damjan Ovsec, *Oris družbenega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne*, Ljubljana 1979, str. 8 sled.
- ⁴ Ingrid Slavec, *Slovenci v Mannheimu*, Ljubljana 1982; Nives Sulič, *Thank God I'm Slovenian*, Ljubljana 1983; Alenka Bogovič-Borut Canjko, *Slovenci v Franciji*, Ljubljana 1983.
- ⁵ Lojze Kante, *Slovenci v Italiji — Kaj neki bo prinesla prihodnost? Delo — sobotna priloga*, 27. 7. 1985.
- ⁶ Bogomir Magajna, *Gornje mesto, Celje* 1932.
- ⁷ Alois Hergouth, *Mesec nad jablanami*, Ljubljana 1983, 57–60.

dr. Slavko Kremenšek

ETHNOLOGICAL RESEARCH OF NATIONALITY IN URBAN SURROUNDINGS

In Slovene ethnology urban ethnological research asserted itself during the last decades. As long as town-dwellers were ethnically uniform, at least in the capital of Slovenia (meaning until the Second World War) and with an only exception that of the German town elite, not much attention was given to the problem of nationality. It became ethnologically more relevant after the war when many workers from other Yugoslav republics came to Ljubljana in search of work. Next to social questions, ethnic problems became more and more evident. These evident social differences were actually the essential stimulation for ethnological work of younger ethnologists who showed how complex a problem of ethnic differentiation in a seemingly uniform urban environment could be. Most of the research work has been done in Ljubljana. Similar results were obtained during the research of Slovene immigrants in the US, France and West Germany. Often based on ethnical appertenance,

